

XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Had- és Rendészettudományi Szekció

Gödöllő, 2015. április 15-17.

Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

**Középkori fegyelmi büntetések a Budapesti
Királyi Büntetőtörvényszéki Fogházban
1919 és 1937 között**

Jelige: London

Pályamunka lezárásának időpontja: 2013 November

2015.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
Rezümé	3
1. Bevezető.....	4
2. Történeti áttekintés	5
2.1. Kezdetek.....	5
2.2. A századfordulótól az I. világháborúig	6
2.3. A magyar büntetés-végrehajtás helyzete a 2 világháború között	7
2.4. Budapesti Királyi Törvényszéki Fogház.....	12
3. Elfogadott fegyelmi intézkedések	13
3.1. A büntetés és intézkedés elhatárolása	13
3.2. Általánosságban a korszak fegyelmi intézkedéseiről	14
3.3. Magán-, vagy szigorított zárka.....	15
3.3.1. Kínzás-e a magánzárka?.....	17
3.3.2. <i>Immotus in te permanens</i> , azaz magad nem mozduló.....	18
3.3.3. Magánzárka büntetés a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogházban.....	19
3.4. A kényszerzubbonny, kényszergyógykezelés	19
3.5. Kéz-, és lábbilincs, láncok.....	22
3.5.1. Lábbilincs használata a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogházban	23
3.5.2. Kurtavas használata a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogházban.....	24
3.6. Vallási intézkedések.....	24
3.7. Pálcázás	25
4. Összefoglaló	26
Bibliográfia	27
Levéltári források	28
Képek forrásai	28

Rezümé

A dolgozatommal igyekszem egy kicsit teljesebbé tenni a magyar börtönügy történetét. A 2 világháború közötti fegyelmi intézkedéseket vizsgálom a Budapesti Királyi Törvényszéki Fogházban, elsősorban levéltári források alapján. Ahhoz, hogy ezt az időszakot érdemben tudjuk vizsgálni, feltétlenül szükséges legalább érintőlegesen hivatkoznom a korszak történelmi eseményeire. Továbbiakban viszont a vizsgált fegyelmi intézkedéseknek igyekszem bemutatni nemcsak a jogszabályi, hanem a történelmi hátterét is, és ezeken keresztül vizsgálni azt, hogy vajon a 20. század első felében mennyire volt helyük ezeknek a büntetéseknek a hazai büntetés-végrehajtásban.

1. Bevezető

Dolgozatomban a 2 világháború közötti fegyelmi intézkedéseket vizsgálom a Budapesti Királyi Törvényszéki Fogházban, elsősorban levéltári források alapján, azon belül is a leginkább a Fogház fegyelmi könyvére építettem, amiben részletesen fel van sorolva, hogy melyik fogvatartottal szemben mikor, milyen fegyelmi intézkedést foganatosítottak,¹ olykor a végrehajtás részletes tervével együtt. Külön vizsgálom azokat az intézkedéseket, amikre, bár a jogszabály lehetőséget adott, mégis álláspontom szerint már kínzásnak minősülnek, illetve azokat, amiket bár meghatároztak fegyelmi intézkedésként, erre jogosultságuk se lett volna.

Ahhoz, hogy ezt az időszakot érdemben tudjuk vizsgálni, feltétlenül szükséges legalább érintőlegesen kitérni a korszak történelmi eseményeire. Továbbiakban viszont a vizsgált fegyelmi intézkedéseknek igyekszem bemutatni nemcsak a jogszabályi, hanem a történeti háttérét is, és ezeken keresztül vizsgálni azt, hogy vajon a 20. század első felében mennyire volt helyük ezeknek a büntetéseknek a hazai büntetés-végrehajtásban.

¹ Itt kell megjegyeznem, hogy a források hiánya miatt, 1922 és 1923 adatai nem szerepelnek a dolgozatban.

2. Történeti áttekintés

2.1. Kezdetek

A szabadságvesztés az, ami jelenleg a felvilágosult államokban a legsúlyosabb büntetési nem (jelen dolgozatomban nem témája a halálbüntetés, illetve annak modern kori alkalmazása, és az ezzel járó erkölcsi-etikai problematika). Ez a büntetés egészen a kora újkorig a legkevésbé sem volt jellemző a büntető jellegű szankciókra. A különféle büntetési rendszerek az ókorban és a középkorban sokkal inkább előnyben részesítették a testi fenyítő büntetéseket, illetve a halálbüntetést. Első alkalommal az V. Károly nevével fémjelzett *Constitutio Criminalis Carolina* írja elő, hogy azokat a személyeket, akiknél megalapozottan feltételezhető, hogy bűncselekményt fognak elkövetni, azokat meghatározatlan időre biztonsági őrizetbe kell venni. Ez a jogi felfogás eredményezte azt, hogy a később kialakult rendőrállamban megjelenhettek az ún. gyanúbüntetések, mint például a békekezesség², vagy a javító, utólagos elzárás.³

Ebben az újfajta büntetőjogi gondolkodásban jelent meg az elkövető veszélyessége alapján történő egyéniesített és preventív eljárás gondolata. Ez egy alapjaiban új és más szemlélet, amely a lehetséges javítás eszméjének megjelenését jelenti, a XVI. században következett be és azt hozta magával, hogy megjelentek az első dologházak,⁴ ahol az elhelyezésnek már nem elsősorban az elrettentés volt a kizárólagos célja.

Az intézkedések első megjelenési formái bizonyos rendőri és ahhoz kapcsolódó egyéb közigazgatási rendszabályokként láttak napvilágot. Voltak olyanok, melyek szorosan összefüggtek valamely büntetéssel, és találkozhatunk a nem büntetőjogi intézkedések büntetőjogivá válásával is. Ez utóbbi a leginkább a közveszélyes elmebetegekkel való hozzáállás megváltozásán látszik, illetőleg cselekedeteik megítélésének változásán. Tulajdonképpen az újkor kezdetéig ezeket a személyeket börtönben vagy ezzel egyenértékű elhelyezési körülmények között tartották, melynek egyetlen célja a társadalomból való kiemelés volt, és fel sem merült az elmebeli állapothoz igazodó bánásmód.

² A békekezesség intézményének lényege, hogy a bíró a bűncselekménnyel vagy annak ismétlésével fenyegető személy ígéretét veszi, hogy tettét mégsem viszi véghez.

³ PALLO József: A gyógyító jellegű büntetőjogi intézkedések fogalmi és alkalmazási kérdései. Doktori értekezés. 29. o

⁴ Anglia, Bridewell, 1553. Hollandia, Amszterdam, 1596.

Korszakos jelentőségű volt, amikor 1795-ben a híres francia elmeorvos Philippe Pinel (1745-1826) az elmeintézeti ápolatról a bilincseket leoldotta, ezzel is kifejezve, hogy betegségnek tekinti az elmebajt, melyet nem büntetni, hanem gyógyítani kell. Ez alapozta meg azt, hogy a későbbiekben a beszámíthatóság két elemét, a felismerési és az akarati képességet megkülönböztessék. Sajátos joghézag jellemezte ebben az időszakban szinte valamennyi európai ország jogrendjét, ugyanis például a büntetőbíró nem kötelezte semmi arra, hogy a bűncselekmény tényállását kimerítő, de a vád alól felmentett elmebeteg elhelyezéséről intézkedjen.⁵ Nagyon sokáig a közigazgatási szférában maradtak azok a preventív intézkedések, melyek a közveszélyes elmebetegekkel szemben voltak alkalmazhatók, tehát még semmi kapcsolatot nem mutattak a büntetőjogi jogintézményekkel. Hasonló fejlődési folyamat zajlott le az iszákos életmódot folytató bűnelkövetőkkel szemben alkalmazható intézkedések körében is.

Minden ország jogi és társadalmi hagyományainak megfelelően járta végig a maga útját és fejlesztette szabályozását, míg a XIX. századra Európában kialakulhatott az a szemlélet, hogy a büntetésnek igazságosnak kell lennie, meg kell teremteni az emberségesség minimumát a börtönökben. A kérdéskör iránti tudományos érdeklődés megnőtt, melynek eredményeit, felfogásbeli eltéréseit és fejlődési tendenciáit jól meg lehet különböztetni az egyes poenológiai irányzatok tanait vizsgálva.

2.2. A századfordulótól az I. világháborúig

A századfordulót követő évtizedben a hanyatlásnak induló gazdaság szinte azonnal érzékelhető nyomokat hagyott a börtönvilágon. A korábbi támogatottság töredékére zsugorodásával kiütköztek a szervei hibák, így — többek között — az, hogy a fokozatos rendszer egyes elemeihez, a magánelzáráshoz, a közvetítő intézeti végrehajtáshoz nem bizonyultak elegendőnek a meglévő eszközök. A preferencia beszűkülése azonban kedvezőtlenül hatott a személyi állomány minőségi javítására is. Ez különösen érzékeny lemaradást okozott akkor, amikor a büntetőjogi reformirányzatok Európa szerte kimozdították az ítélkezési rendszert a merev,

⁵ Ehhez képest haladó szellemű volt a korabeli magyarországi megoldás, mert a közegészségügyi rendelkezésekről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk 71.§-a egyértelműen rendelkezett az elmebeteg elkövetők elmeorvosintézetbe való utalásáról.

tettarányos szemléletéből⁶ és a tettes felé fordítva a figyelmet, lehetővé tették a magyar börtönügynek is a humán tudományok— a pszichológia, pedagógia, kriminológia—alkalmazását. Ráadásul az egyre feszültebb hazai és nemzetközi légkör a börtönökön belül is éreztette a hatását.

A tettes-büntetőjogi felfogás⁷ nem csupán a fiatalok bűnelkövetőire, de az ipari nagyvárosok peremére sodródott munkakerülő csavargókra⁸ és koldusokra is érvényesítette büntetőpolitikáját. Ennek intézményét a dologházat hazánkban az *1913. évi XXI. törvénycikk* vezette be, mint a közveszélyes munkakerülő csavargókkal szemben alkalmazandó biztonsági rendszabályt. Lényegében az Európában a XVII. század elejétől elterjedt, jól bevált fenyítő- és dologházak XX. század eleji reinkarnációját képviselték, amelyekben a büntetőjogi reformirányzatok a dologkerülő bűnelkövetők munkára szoktatásának, így javításuknak eszközét látták.

2.3. A magyar büntetés-végrehajtás helyzete a 2 világháború között

Az I. Világháborút követően, elvesztettük a büntetés-végrehajtási intézeteink kétharmadát, a lipótvári, az illavai és a nagyenyedi fegyintézetet (33%), továbbá 42 törvényszéki (64,4%) és 200 járásbírói fogházat (63,9%). Ily módon a háborút megelőző intézeti állományból mindössze 6 fegyintézet, 23 törvényszéki és 113 járásbírói fogház maradt az igazságügyi kormányzat birtokában. (Majd az elkövetkezendő 6 évben még további 25-öt megszüntettek.)⁹

Viszont a határokon kívül rekedt börtönökből a magyar fogvatartottakat visszatoloncolták Magyarországra, így hirtelen egy jelentős létszámnövekedéssel kellett szembenézni, amit csak tovább súlyosbított a háború utáni megnövekedett kriminalitás, illetve a különböző megtorló intézkedések, valamint az a tény, hogy jelentős számú katonatiszt, akiknek le kellett szerelniük, különböző büntetés-végrehajtási intézetekben kaptak vezető pozíciókat, akik egyúttal a katonaságnál bevezetett fegyelmi szemléletet (illetve fegyelmi jellegű fenyítéseket)

⁶ A tettarányos felelősség elve magában foglalja az elkövető személyiségét, társadalomra veszélyességét, alanyi bűnösségét, illetve a többi elkövető magatartásához viszonyított elkövetői magatartását.

⁷ A tettes-büntetőjogi felfogás elve szerint az elkövető személyiségének, személyének van meghatározó jelentősége a felelősségre vonásnál, a felelősség az elkövető veszélyességéhez kapcsolódik.

⁸ A közveszélyes munkakerülésről szóló 1913. évi XXI. törvénycikk 1. szakasza alapján „Az a keresetre utalt munkaképes egyén, aki munkakerülésből csavarog vagy egyébként munkakerülő életmódot folytat, kihágás miatt nyolcz naptól két hónapig terjedhető elzárással büntetendő.”

⁹ MEZEY Barna: Új határok között. Bv. a két világháború közötti Magyarországon. Börtönügyi Szemle, 1995/3. 99. o.

is magukkal hozták. Tehát a letartóztatottak száma megduplázódott a korábbi időszakokhoz képest, viszont kevesebb lett a férőhely, így jelentős túlszűfolttság alakult ki. Például 1920 májusában a fogvatartottak száma meghaladta a tizennégyezret, míg előtte ugyanezen a területen csak hét-nyolcezer fő volt jellemző.¹⁰

Átalakult a fogvatartottak munkáltatása is, az eddigi ipari központú munkáltatás helyett az agrárközpontú munkáltatást helyezték előtérbe, illetve bevezették a rabok munkaerejének bérbe adását is, így a bérbe adott fogvatartottak ellátását a bérbevevő vállalkozónak kellett megszerveznie. Azonban ezt a vállalkozói rendszert 1921-ben végleg megszüntették, és helyette az intézetek önellátását, illetve az állami munkáltatást helyezték az előtérbe.¹¹

Az 1928. évi X. törvény bevezette a szigorított dologházat, melynek lényege az volt, hogy a visszaeső bűnözőket egy szigorúbb rezsím keretein belül tartsák fogva, illetve hogy elszigeteljék őket a többi fogvatartottól. A nőket a Márianosztrai Fegyházban, a férfiakat ideiglenesen a Soproni Fegyházban helyezték el. Elméletileg, a törvény szövege alapján külön épületeket kellett volna építeni vagy kijelölni erre a célra, azonban ez a gyakorlatban nem történt meg. Magának a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának a részleteit az 1880. évi 2106. I.M. rendelet *Utasítás a fegyház-büntetés végrehajtása tárgyában* című jogszabály szabályozta.

A büntetés-végrehajtás feltételrendszere a trianoni diktátumot követően jelentősen meggyengült. A gondot nem feltétlenül az intézetek hiánya jelentette, hanem a dualizmus idején kialakított a századforduló táján már szisztematikussá tett fegyház-börtön-fogház hálózat megbomlása.

A két világháború között funkcionáló ún. országos büntetőintézet volt a Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház, a Váci Királyi Országos Fegyintézet és Közvetítőintézet, a Soproni Királyi Országos Fegyintézet és szigorított férfi dologház, a Hartai Királyi Országos Büntetőintézet (Állampuszta), a Márianosztrai Királyi Országos Büntetőintézet és szigorított női dologház, a Szegedi Királyi Kerületi Börtön és Államfogház. 1906-tól működött a Gyűjtőfogházzal egy igazgatás alatt az Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmeógyógyászati Intézet (Ez napjainkban is ugyanitt és nagyjából ugyanolyan feladatokat lát el.). Nem kevésbé az antropológiai reformirányzat hatására, bűnügyi embertani laboratórium is működött a Gyűjtőfogházban, az elkövetők embertani és lélektani sajátosságainak tanulmányozására. Vácott és a budapesti Gyűjtőfogházban is üzemeltettek jól felszerelt rabkórházakat.

¹⁰ MEZEY Barna: Új határok között. Bv. a két világháború közötti Magyarországon. Börtönügyi Szemle, 1995/3. 99. o.

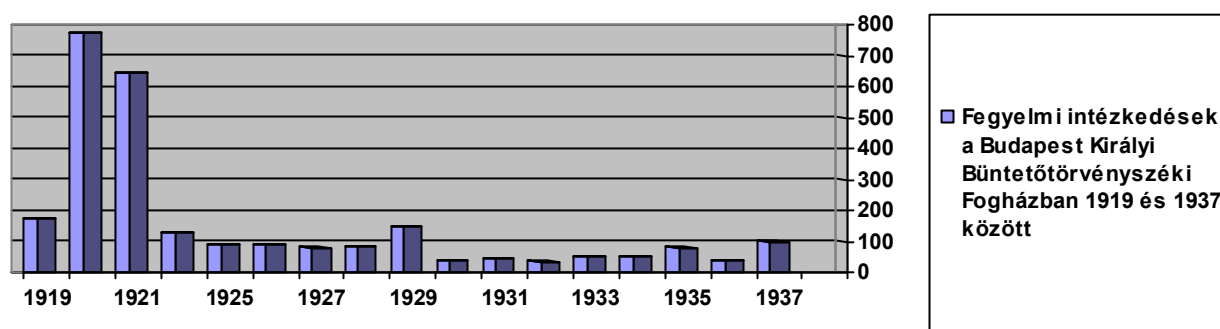
¹¹ LŐRINCZ József: Büntetőpolitika és börtönügy. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2009. 28-29. o.

1922-ben állították fel az Országos Börtönügyi Múzeumot és 1925-től az Igazságügyi Minisztériumban Tauffer Emil örökösének felajánlásaiból nyílhatott meg a Börtönügyi Tauffer-könyvtár.

Királyi törvényszéki fogházak működtek Budapesten (Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház és Pestvidéki Törvényszéki Fogház), továbbá Baján, Balassagyarmaton, Debrecenben, Egerben, Győrben, Gyulán, Kalocsán, Kaposvárott, Kecskeméten, Miskolcon, Nagykanizsán, Nyíregyházán, Pécsen, Sátoraljaújhelyen, Sopronban, Szegeden, Szekszárdon, Székesfehérvárott, Szolnokon, Szombathelyen, Veszprémben és Zalaegersze- gen. A járásbírói fogházak befogadóképessége nem volt jelentős, a 250 letartóztatott befogadására alkalmas járásbírói fogházon túl általában 15-20 fő elhelyezésére nyílt lehetőség egy-egy fogházban.

Tekintettel a Tanácsköztársaságot követő megtorlásra és a háborút követő elnyomorodásra válaszul ugrásszerűen megnövekvő kriminalitásra, valamint a börtönügyi igazgatásban a szerkezetváltozás miatt bekövetkezett átmeneti zavarodottságra is, a büntetés-végrehajtás rendkívüli feladatokkal volt kénytelen szembenézni. Csak a Budapest Királyi Büntetőtörvényszéki Fogházban 1920-ban és 21-ben 1419 fegyelmi intézkedés született,¹² ami majdnem kétszer annyi, mint az ezt követő közel 20 év összes fegyelmi intézkedése az intézetben.

1. sz. táblázat¹³

A megkisebbitett ország területére eső letartóztatottak száma megduplázódott és az intézetek túlszűfoltakká váltak (Az új határok között 1920 májusában a fogvatartottak létszáma meghaladta a 14 ezret, holott a háború előtt 7700 körül mozgott az ugyanezen területre vetített

¹² Budapest Főváros Levéltár. VII.102. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház iratai. Foglyok nyilvántartásai. 1. kötetdoboz. Fegyelmi büntetések.

¹³ A táblázatban szereplő adatok saját kutatás eredményei, a forrás: Budapest Főváros Levéltár. VII.102. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház iratai.

mutató¹⁴). A túlsúlyosság természetes velejárója volt az ellátási körülmények jelentős minőségromlása, az élelmezési problémák, a ruha- és munkaanyag hiánya, a fűtetlenség, és nem kevésbé magának a végrehajtó állománynak a végletes kimerülése.

Ebben az időszakban a büntetés-végrehajtási jog területén a leglényegesebb változások a rabmunkáltatás, az élelmezés és a szigorított dologház bevezetése körül voltak. A rabmunkáltatás fő vonása az első világháborút követően az ipari jellegűről a mezőgazdasági termelésre való áttérés volt. Minthogy a korábban működő, döntően ipari üzemek nem váltották be a hozzájuk fűzött jövedelmezőségi reményeket (sőt inkább problémákat okoztak az igazságügynek), a börtönügy vezetői a mezőgazdasági termelés felé fordultak. Növelte az agrárgazdaságok esélyeit az is, hogy a háborút követően rendkívüli nehézségekkel kellett a kormánynak szembenéznie a nyersanyag-ellátásban is, nemcsak a börtönügyi vállalatok esetében. Az ipari központjainak jelentős részét elvesztett Magyarország gazdasága is agrárjellegűvé formálódott. Az érvek között sokat nyomott a latba, hogy a letartóztatott népesség közel negyven százaléka a mezőgazdasággal foglalkozók köréből került ki. Kezdetben a Hartai Közvetítő Intézetet alakították át országos intézetté (a későbbi Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet), minthogy korábban mezőgazdasági termelés csak a közvetítő intézetekben zajlott. Később a törvényszéki fogházakban is létesítettek kertészeteket, hogy legalább a fogház élelmezéséhez hozzájárulhassanak. Eredetileg a rabmunkáltatás egyik leágazásaként született meg a rabélelmezés sajátos válfaja, a vállalkozói rendszer. Eredetileg a rabmunkát bérbe vevő vállalkozó szervezte a rabok ellátását is. Ez a vállalkozói alapon történő élelmezés azonban fennmaradt akkor is, amikor már a rabok munkával történő ellátása állami feladattá vált. Majd a két világháború közötti Magyarország börtönügyi kormányzata 1921-ben végleg felszámolta a vállalkozó részt a büntetés-végrehajtásban, és a törvényszéki fogházakban is a házi kezelést honosították meg.¹⁵ Ezzel függött össze a fogházak melletti rabkertészetek elterjedése, a rabmunkáltatás agrárirányba történő elmozdulása is.¹⁶

A tettes-büntetőjogi irányzat harmadik intézménye volt az *1928. évi X sz. törvénnyel* bevezetett szigorított dologház, ami elméleti megalapozása azoknak a korabeli nézeteknek, miszerint a visszaeső bűnelkövetők körén belül létezik egy sajátos kategória, amelyet a bűnözői életvitel, a szokásszerű bűnözés jellemez. Mivel pedig ezen elkövetőkkel szemben a hagyományos büntetések hatástalannak bizonyultak, a társadalom védelme érdekében meg kell

¹⁴ HEINRICH-TAMÁSKA Péter: *Élők házai, Rabok házai*. Kis magyar börtöntörténelem. Kézirat, 2013. 6. o.

¹⁵ 3063/1921 IM rendelet.

¹⁶ Vókó György: *Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban*. MTA Doktori értekezés, 2010. 77. o.

kísérelni törvénytisztelő és dolgozó emberré nevelésüket, de egyúttal ártalmatlanná tenni őket, amíg közveszélyességük tart.

Az állam persze minden ismert nehézsége ellenére sem mondhatott le a börtönügy technikai színvonalának fenntartásáról és új létesítmények átadásáról. Így került sor az állampusztai (hartai) önálló iskolaépület létesítésére, a Budapesti Gyűjtőfogház kórházában tüdőbetegosztály megnyitására, a váci tizennyolc kórtermes rabkórház átadására. Megkezdte működését a Pestvidéki Törvényszéki Fogház (a mai Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet II-es számú, Gyorskocsi utcai objektuma), megnyitotta kapuit a békéscsabai, hajdúböszörményi, hajdúszoboszlói, hatvani, szigetvári fogház. Nem kevéssé ennek köszönhetően, 1925-re megszűnt az intézetek zsúfoltsága, amit a konszolidálódó büntetőjogi gyakorlat is kiegészített: 1930-ban már csak hétezer körül mozgott az átlagos rablétszám. Ezzel párhuzamosan pedig a Budapesti Királyi Törvényszéki Fogházban is a felére csökkentek a fegyelmi intézkedések az adott időszakot vizsgálva.¹⁷

A változásokkal összhangban az Igazságügyi Minisztériumban külön ügyosztály alakult a büntetés-végrehajtás gazdasági ügyeinek intézésére. (Megjegyzendő azonban, hogy elsősorban a rabmunkából befolyó jövedelmek fokozása lett a célja az új szervezeti egységnek és nem a börtönügy finanszírozása. E cél előtérbe kerülése a büntetés-végrehajtás történetének valamennyi periódusában a hatékony börtönügyi munka rovására ment, és a gazdasági céloknak egyértelműen alárendelte a kriminológiai, büntetés-végrehajtási megfontolásokat.)

Összefoglalóan: az I. világháború befejezése, a Trianoni békeszerződés utáni években, a századforduló tájékán megindult börtönügyi depresszió tovább mélyült, sem az ország gazdasági helyzete, sem pedig az uralkodó kriminálpolitikai szemlélet már nem kínált lehetőséget a mégoly szolid börtönreformálásra sem. Tény, hogy a két világháború között a börtönügy az igazságszolgáltatás periferiájára szorult, anyagi és szellemi támogatottsága a korábbi évtizedekhez viszonyítva tragikusan visszaesett, és természetesen ez érezhető volt a börtönökön belül a mindennapi szolgálatteljesítés során is. A hazai börtönügy szakmai fejlődését ráadásul még az is nehezítette, hogy a leszerelt hadsereg számos tisztjét a börtönök élére reaktiválták, amelynek következményeként a börtönélet erőteljes militáris vonásokat öltött. Ezekre az okokra vezethető vissza, hogy a század eleji, a nyugat-európai igazságszolgáltatásra termékenyítő hatású, a human tudományokat segítségül hívó reformista kriminálpolitika a hazai bün-

¹⁷ ld. 1. sz. táblázat.

tetés-végrehajtásunk gyakorlatában alig érzékelhető. Akkori büntető törvényhozásunk reformszándékai a fiatalok, a dolog-kerülő és a krónikus visszaesők reintegrálását illetően ugyan vitathatatlanok voltak, de a javítás, a megelőzés célzatával létrehozott intézkedések a végrehajtás szférájában - megfelelő tárgyi és szellemi feltételek híján - már az ártalmatlanná tételt, a fizikai elszigetelést, valamint az elrettentést szolgálták.

2.4. Budapesti Királyi Törvényszéki Fogház

A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház 1895-ben kezdte meg működését a

(Budapesti Király Törvényszéki Fogház épülete)

(forrás: www.budaipolgar.hu)

II. kerület Margit krt. 75-85. szám alatt. Az intézmény keretein belül működött a Margit Körúti Katonai Fogház is, amely korábban Szekerész-laktanyaként üzemelt. Az akkori város szélén megépült új fogházba, 69 éves történelme során leginkább politikai foglyokat tartottak fogva.

1919 őszétől 1944. október 15-éig több mint háromezer embert végeztek ki, akiknek többsége baloldali volt. A fogházat 1951. január 1-jén zárták be.

3. Elfogadott fegyelmi intézkedések

3.1. A büntetés és intézkedés elhatárolása

A büntetőjogi normának a jogkövetkezmény fogalmi elemét képezi. A tett bűnösség alapján kiszabott büntetés azonban sok esetben nem tudja érvényre juttatni a büntetőjog megelőző feladatát, mert az alkalmazott büntetés tartama szerint, illetve sok esetben tartalmilag sem elégséges ahhoz, hogy a prevenció célja érvényesüljön. Gyakran előfordul, hogy az elkövető pedagógiai vagy orvosi kezelése szükséges, melyek jellegükből adódóan a büntetés végrehajtása során, börtönkörülmények között nem működnek kielégítően.

A büntetés, mint szankció a beszámíthatatlan elkövetőkkel szemben is alkalmazható, ezért a jogkövetkezmények rendszerében olyan intézkedések jelentek meg, amelyek a büntetést speciális aspektusok szerint egészítik ki.¹⁸ Legfőbb hozadéka ennek a sajátos kettősségnek, hogy elkerülhetővé válik a büntetés prevenciós feladatokkal való terhelése. Ebben a kontextusban merül fel a jogkövetkezmények monizmusának, illetve dualizmusának problematikája. A monista jogkövetkezmény rendszer szerint egy meghatározott bűncselekményhez kapcsolódóan a törvény a szankciónak csak egyetlen fajtáját írhatja elő és ennek megfelelően a bíróság csak ezt a jogkövetkezmény-típust alkalmazhatja. Ennek a büntető szankciónak egyetlen neme lehet a büntetés vagy intézkedés.¹⁹ A monista szankciórendszer kialakításának egyik érdekes példáját jelenti az a megoldás, amikor csak az elkövető sajátosságaihoz igazodó társadalomvédelmi intézkedéseket kíván alkalmazhatóvá tenni. A tisztán monista intézkedési jog bevezetésének talán legnagyobb kritikája, hogy mind törvényességi, mind hatékonysági szempontból aggályosnak tekinthető. Ugyanakkor nem minden állam veti el egyértelműen ezt a fajta struktúrát, mert például a legtöbb USA tagállam, vagy Svédország²⁰ szabályozása többé-kevésbé következetesen keresztül viszi a monista megoldást.

¹⁸ SCHANDA, Hedwig: The situation of forensic psychiatry in Austria, *International Journal of Law and Psychiatry*, London, 2008. 23. 481-493. o.

¹⁹ A klasszikus személetű büntető törvénykönyvek csak a büntetéseket ismerték, így például az 1878. évi V. törvénycikk is (Csemegi-kódex).

²⁰ A svéd Btk. I. fejezetének 5. §-a ekképp rendelkezik: „Ellenkező rendelkezés hiányában ugyanazon bűncselekmény miatt több büntetést kiszabni nem lehet.”

A dualista megoldás a jogkövetkezmények kettősségét foglalja magába, mely a gyakorlatban azt jelenti, hogy az ítélkező bíró a bűncselekmény elkövetése miatt mind a büntetést, mind az intézkedést elrendelheti, illetve el kell rendelnie.²¹

3.2. Általánosságban a korszak fegyelmi intézkedéseiről

A korszakban a fegyelmi intézkedéseknek alapvetően két fajtája van. Közvetlenül a cselekmény megakadályozására, megszüntetésére a bilincs, a kényszerzubbony, és a fegyverek használhatók. Kényszerzubbonyt csak a dühöngő magatartást tanúsítókra lehetett helyezni, és csak addig, amíg feltétlenül szüksége volt. Bilincset elsősorban szökés megakadályozására használhattak az örök, vagy ha magára vagy másokra veszélyt jelentett a fogvatartott. Fegyver önvédelem, szökés megakadályozására és lázadás leverése esetén volt használható. A fegyelmi intézkedések másik típusa a vétség utáni büntető intézkedések. Ezek a következők lehetnek:

- megrovás
- összes vagy egyes kedvezmények elvonása
 - munka elvonása
 - levélírás eltiltása
 - beszélő eltiltása
 - séta lerövidítése
 - külső étel megvonása
- munkajutalom csökkentése/eltiltása
- magán-, vagy szigorított zárka
 - magánzárka kemény fekhellyel
 - sötétzárka
- kemény fekhely
- kéz-, és lábbilincs, láncok
 - kurta vas
- pálcázás

Fegyházakban az intézet vezetője, valamint a főügyész, a többi intézetben az igazgató volt a fegyelmi jogkör gyakorlója.²²

²¹ Feltétlenül utalni kell arra az esetre, amely a dualizmus alóli kivételt teremti meg azzal, hogy az elkövető beszámíthatatlansága esetén nem büntetést, hanem intézkedést rendel alkalmazni.

Fontos megjegyezni, hogy a humanitás eszméi már megjelennek az ekkor hatályos jogszabályokban. Többek között a büntető törvényekre és gyakorlatra vonatkozó némely intézkedésről szóló *1871. évi LIII. tc. 1. §-a* végleg betiltotta a testi fenytés fő-, melléksúlyosító, vagy fegyelmi büntetesként való alkalmazását. Érdekes módon azonban a kurta vas kívül került ezen a tiltólistán.

Vagy például az 1874. július 1-én életbe lépett *696-os számú IM utasítás* kimondja, hogy:

„7. §. A vádlott letartóztatása s elzárása kellő elővigyázattal, hogy meg ne szökjék, de egy-szersmind becsületének és személyének lehető kíméletben tartásával foganatosíttassék. Ugyanez tartassék szem előtt, minden más elzárt irányában akkor is, ha a fogoly vagy rab egy fogházból vagy börtönből a másikba, vagy valamely országos fegyintézetbe szállítatik. Külö-nös kíméléttel kell az eddig feddetlen egyénnel bánni. Csak akkor lehet a letartóztatandó egyén irányában erőszakot használni: ha az ellenáll vagy szokni akar.”²³

3.3. Magán-, vagy szigorított zárka

Ebben az időszakban 3 okból lehetett magánelzárás intézkedést alkalmazni.

1. a BTK alapján
2. fegyelmi okokból
3. biztonsági okokból

A Csemegi-kódex alapján a szabadságvesztés büntetésre ítélték csak akkor vannak ma-gánelzárásra ítéltve, ha ítéletük egy évnél hosszabb. Ha három évnél is hosszabb, akkor egy év, ha rövidebb, akkor az ítéletük egyharmad részét kell itt letölteniük. Magánzárkában kell elhelyezni az előzetesen letartóztatottakat és a vizsgálati foglyokat is.

Ebben a rezsimben csak az istentiszteletre és tanulási célzattal lehet elhagyni a zárkát, illetve a napi szabad levegőn tartózkodás idejére, ami fegyház fokozatban egy óra, amit lehetőség sze-rint egyedül kell eltölteniük, börtön fokozatban pedig kettő.

Az étel mennyisége is szabályozva van, mégpedig úgy, hogy fegyház fokozatban három, visz-szaesőként négy hétig a rendes élelmiszeradag kétharmad részét kapja és közös foglalkozáso-
kon nem vehet részt. Börtönben ugyanez kettő, illetve három hét.

²² SZÖLLŐSY Oszkár: Magyarország büntetés-végrehajtási rendszerének áttekintése. In: Kivonat a büntető- és büntetés-végrehajtási ügyekkel foglalkozó dokumentum-gyűjteményből. IV. (speciális) kötet. A Nemzetközi Büntető-, és Büntetés-végrehajtási Bizottság kiadványa, 1935. 17. o.

²³ A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Szerk.: Dr. Megyery István. Budapest, Magyar Királyi Igazságügyminisztérium, 1905. 153. o.

A zárkában fegyház fokozatban 10 napig csak a legszükségesebbek lehetnek, a 11. naptól kapják meg a külön e célra írt imakönyvet, amit a 22. napig használhatnak (visszaesőknél 29), és utána kaphatnak más jellegű könyveket. Börtönben már a bevonulásukkor megkapják ezt az imakönyvet, és leghamarabb kettő (visszaesőknél 3) hét után kérhetnek más olvasnivalót. A kiétkezés viszont a magánelzárás ideje alatt nem megengedett.²⁴

A századfordulón készült felmérés szerint a magánelzárás erkölcsi tekintetben elérte a célját, és egészségügyi szempontból is jót tett a fogvatartottaknak (Ezt onnan állapították meg, hogy arányaiban nézve magánzárkában kevesebben betegedtek meg, mint kettő vagy több fős cellákban.). A legérdekesebb jelentés ebből a korszakból a Soproni Királyi Országos Fegyház- és Javítóintézet igazgatóságának jelentése a témában.

„A magánelzárás individuális hatással bír. Vannak, kik kezdetben ártatlanságukat hangoztatják; olyanok, a kik a tanukat kárhoztatják; deprimált kedélyűek; haragban dülők-fülők; bosszomjuk kielégítésében önmagukkal elégedettek; itt-ott egy-egy henczegő. Lassan-lassan lecsendesülnek s jön a beismerés, a bánat; ezek nyomán a köny és magábaszállás, a becsülés utáni vágy, a tisztességes életbe való kívánczóság, a foglalkozás utáni vágy. A hol ilyen a lefolyás, ott a magánelzárás javító hatása biztos, már pedig az esetek lefolyásának túlnyomó része ilyen; hogy ennek daczára a visszaesés, az ilyeneknél is gyakori, abban rejlik, hogy a javító hatás nem állandó... Azonban nem minden fegyházra nézve eszköz a javulásra a magánelzárás; mert vannak olyanok, kikben a magány a javulási szándékot már föl nem kelti, mert lelkiismeretiük annyira meg van kérgesedve, hogy azt csakis valami rendkívüli eseménnyel lehetne keresztül törni és ezzel a bánat és javulás útjára terelni; de hogy hathatós eszköz még az ilyeneknél is a rend és fegyelemhez való szoktatásra és ezek fontartására, az kétségtelen. Hogy a magánelzárás az elmebajok kiváltására igen alkalmas, kétségét sem szenved. Hisz ez már azon, a teremtetés történetében foglalt isteni igéből is folyik: «Nem jó az embernek egyedül lenni!» De hogy a kellő orvosi ellenőrzés, gyakori látogatás, olvasmány és munka által, ez is a minimumra szorítható, kétségtelen.”²⁵ Ahogyan itt is megemlítik, ez a fegyelmi fenyítés „az elmebajok kiváltására igen alkalmas.” Mindettől függetlenül még napjainkban is tulajdonképpen minden börtönrendszerben megtalálható, pedig modern kutatások is megerősítik a magánzárkának a rendkívül ártalmas hatásait.²⁶

²⁴ A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Szerk.: Dr. Megyeri István. Budapest, Magyar Királyi Igazságügyminisztérium, 1905. 367-369. o.

²⁵ U.o. 370-371. o.

²⁶ SHALEV, Sharon: Sourcebook on Solitary Confinement. London, Mannheim Centre for Criminology, 2008.

3.3.1. Kínzás-e a magánzárka?

Igazság szerint megfosztani valakit a szabadságától önmagában soha nem tűnt túl kemény büntetésnek – sem a középkori király, sem a modern diktátor, sőt ami azt illeti, sok törvénytisztelő állampolgár számára sem, akik állítják, a börtön olyan, mint egy „üdülőtábor”. Az évszázadok során éppen ezért intézkedések sorát hozták, hogy megnehezítsék és kényelmetlenné tegyék a börtönben töltött időt, illetőleg, hogy „elősegítsék a vallomástételt”. Angliában I. Edward király 1280-ban vezette be a *forte et dure* (nehéz, kemény börtön) elvét. Egészen addig a vádlottak megúszhattak a büntetést, ha a bíró előtt csendben maradtak, és nem vallották be, de nem is tagadták bűnösségüket. Az új rendszer, bár kerülte a kínvallatást – mely az angol jogrendszerben illegális – elviselhetetlen körülményeket teremtett. A foglyot szűk, sötét cellába zárták, s olyan kis adag kenyéren és vízen tartották, mely hosszú távon egyenlő volt az éhhalállal.

Máshogyan is együttműködésre lehetett bírni a vádlottat, például ha nagyon szűk zárkába zárták. A londoni Towerban az „Apró Kényelem” néven elhíresült kamra pontosan ilyen volt. Az 1,2 m²-es helyiségben a fogoly nem helyezkedhetett el kényelmesen, még csak ki sem nyújtózhatott. Hasonló várbörtönök Európa számos kastélyában megtalálhatók. A csupán 91 cm² területű francia souricière-t (egérlyuk) egészen a XIX. századig használták. Fegyelmi vétségekért francia rabokat még az 1920-as években is vetettek magánzárkákkba. Egy romániai börtönben az 1940-es években az ilyen zárkák területe 60 cm² volt.

Az évszázadok során a börtönhatóságok más módszereket is alkalmaztak, hogy a kényelmetlenséget kínná változtassák. Ha a londoni Towerban fogva tartott rabot például a „Gödörbe” vitték, hamarosan már szinte vágyódott az „Apró Kényelem” „kényelme” után. A „Gödör” egy akna volt, mélyen a Tower és a szomszédos Temze vízszintje alatt. Százával hemzsegték itt a patkányok, melyek az emelkedő víz elől menekültek. Sötétben kellett a szerencsétlen rabnak megküzdenie a harapós rágsálókkal. Még ha túl is élte, elméjén biztosan nyomot hagyott a megpróbáltatás. Bár talán nem áll ilyen barbár eszköz a modern kori börtönörök rendelkezésére, megtalálják a módját, hogyan fokozzák a magánzárka jelentette kínokat. Egy közönséges zárka pillanatok alatt fullasztó, égető gázkamrává változtatható, ha a falakat és a padlót vízzel elkevert klórmésszel mossák le. Hasonló eredményt érhetnek el, ha cayenne-i borsot égetnek, és befúvatják a cellába a savas, szúró füstöt, mely égeti a szemet és ingerli a nyálkahártyát. Vagy egyszerűen olyan nagy zajt csapnak a folyosón, hogy a rab nem tud pihenni.

Tehát egyfelől a magánzárka, mint büntetés során lehet magát a helyiséget úgy kialakítani, hogy az embertelen legyen, illetve lehet olyan körülményeket alkotni, amik által már kínzás lesz ebből a fegyelmi intézkedésből. Itt jegyezném még a „magánzárka kemény fekhellyel” büntetés problematikáját, melyet az adott témakörnél vizsgállok.

3.3.2. *Immotus in te permanens*, azaz magad nem mozduló.

A magánzárkának azonban nem szükséges a cella méreteire korlátozódnia. Sok büntetőintézményben kényszerítik a rabokat arra, hogy mozdulatlanok maradjanak. Ezt a módszert vezették be a kaliforniai Folsom börtönben a XIX. század végén. Az ottani kormányzó új büntetést talált ki a makacs foglyoknak, aminek neve „a folt”: egy kb. 60 cm átmérőjű, padlóra festett, szürke kör. Büntetése ideje alatt a fogolynak napi kétszer négy órán keresztül kellett mozdulatlanul állnia ebben a körben. Nem hangzik túl kegyetlennek, de elég kellemetlennek bizonyult azok számára, akik elszenvedték. Hosszú ideig mozdulatlanul állni először fárasztóvá, majd fájdalmassá válik, s ezt a kínzók nem haboztak kihasználni. Az észak-írországi Maze börtön republikánus foglyait például arra készítették, hogy órákig álljanak mozdulatlanul a falnak dőlve, fejükön csuklyával, így megteremtve a kínai „sötétzárka” körülményeit. Az efféle kínzás nem hagy nyomot: a rabokon nincs külsérelmi nyom, tartós, fizikai egészségkárosodással sem jár. A kínai titkosrendőrség már jó ideje használ ilyen módszereket. Egy politikai fogoly, Tang, így emlékszik vissza: Az embert apró, kevesebb mint 20 cm magas székre ültették, ami egy kb. 90 cm-es emelvényen áll. A hátat egyenesen kellett tartani, mindkét láb a földön, kezek a combokon. S közben végig a szemközti falat kellett bámulni...

Miután Liu Qing, a shanxi Weinan 2. számú börtön foglya kéziratot csempészett ki az intézményből a 20. század elején, melyben beszámolt az ottani körülményekről, őrei nem verték félholtra. Ehelyett sokkal hosszabb, de összességében pusztítóbb játékot űztek vele: mozdulatlanul, szó nélkül kellett ülnie egy alacsony padon négy éven keresztül minden áldott nap, reggeltől estig. Ilyenkor a rab a saját kínzójává válik: Míg a kívülről okozott fájdalom során fokozódhat az akaraterő, az ellenállás nagyobb valószínűséggel törik meg, ha a fogvatartott saját magának okoz szenvedést... A fájdalom közvetlen okozója nem a vallató, hanem maga a kihallgatott. Az egyén motiváló ereje nagyobb valószínűséggel gyengül le a belső konfliktus során.

3.3.3. Magánzárka büntetés a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogházban

A magánzárka büntetés a vizsgált időszak legáltalánosabb fegyelmi intézkedése volt, talán csak az összes kedvezmény megvonása fenyegetés volt gyakoribb, bár a kettő nem zárta ki egymást, és a magánzárka, mint „főbüntetés” mellé, gyakran alkalmazták az összes kedvezmény elvonást is, mint „mellékbüntetés”. Többek között olyan fegyelmi vétségekért lehetett magánzárkát kapni, mint például „az intézeti pokrócból lábbeliket készítettek”²⁷ cselekmény elkövetése. A magánzárka valójában megvalósítás szempontjából is rendkívül optimális volt, hiszen még ebben az időszakban sem volt oly mértékű a túltelítettség, hogy ne lehetett volna megoldani az 1-2 személyes elhelyezést. Így, adott esetben, akár a saját zárkájában is végre lehetett hajtani a fegyelmi fenyegetést, csak az adott szigorításokat kellett bevezetni, amik a fegyelmmel együtt jártak. És ha esetleg súlyosbítani akarták ezt az intézkedést, akkor elrendelték a „magánzárka kemény fekhellyel” súlyosbítást, ami által még nehezebb körülményeket teremtettek a fogvatartott számára.

A magánzárkánál minden esetben, pontosan nyomon követték a büntetés meghatározott időtartamát, a félbeszakításokkal együtt, amit például egy tárgyalás okozott, és természetesen, annyival meghosszabbították a fegyelmi intézkedést. Amennyiben valakit véglegesen átszállítottak, akkor a fogadó intézet döntött arról, hogy elengedik-e a büntetése hátralevő részét vagy pedig az új intézetben kell végrehajtani a fenyegetés hátralevő részét. Az általam vizsgált dokumentumokon is volt több olyan eset is, amikor megjegyzésként fel volt tüntetve, hogy egy másik büntetés-végrehajtási intézet döntése alapján kerül végrehajtásra a fegyelmi intézkedés.

3.4. A kényszerzubbonny, kényszergyógykezelés

A magyar büntetőjogban igen korán megjelent a bűncselekménnyé nyilvánítás egyik kötelező elemeként az ép elmeállapot követelménye. Ezzel a kérdéssel már az *1792. évi büntető törvényjavaslat* is foglalkozott. A javaslat alapelvi szinten kimondta, hogy nem büntették az, ahol az akarat szabadsága hiányzik, a cselekvés szabadsága nincs meg ott, ahol nem tudják, mit cselekszenek. Majd valamivel később: bárkinek valamely cselekmény csak akkor számítható be, ha szabadon cselekedett, és amit cselekedett, felfogta vagy legalább felfoghatta. Ebből nyilvánvaló, hogy nemcsak az akarat szabadságát, hanem az ítélő képességet is fi-

²⁷ Budapest Főváros Levéltár. VII.102. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház iratai. Foglyok nyilvántartásai. 1. kötetdoboz. Fegyelmi büntetések 1925-1936.

gyelembé veszi.²⁸ Az eljárási rész szerint a szabad akarat hiánya a büntett beszámításától bárkit mentesít; mint ahogy teljes elmezavarodottság miatt, ha a vádlott tébolyodott, vagy az, akinek világos időszakai vannak, a cselekményt roham alatt követte el, vagy a tett egyenes szándékán kívül esetlegesen támadt részegségben vagy más idült testi vagy lelki betegségben az elmebeli működések annyira heves megzavarodásában hajtatott végre, hogy a bűnös tetteinek legkevesbé sem volt tudatában.²⁹ A javaslat láthatóan előremutató elveket fogalmazott meg, bár mint az ismert, soha nem fogadták el törvényként.

A történeti fejlődésben mérföldkövet jelentő 1843. évi törvényjavaslatban már megjelenik a büntetéstől menten maradás, melynek fontosabb esetei az örültség, a betegség miatt büntethetőségük felfogására ideiglenesen a szükséges eszmélettel nem rendelkezés ténye, a tompaelméjűség,³⁰ a siketnémaság, az erőszak és fenyegetés, a végszükség és a jogos védelem.³¹ Klasszikus jogi megközelítéssel találkozhatunk Pauler Tivadarnál, aki szerint bűncselekmény alanya csak ésszel és szabadsággal bíró büntetőhatalomnak alárendelt ember lehet, aki a kötelező szabályokat képes felfogni. Ugyanakkor rámutat arra is, hogy az örültek és a kisdedek, valamint az állatok sérelmet okozhatnak, de ezt bűnként felróni számukra nem lehet.³² Kiterjed figyelme a 12. életévüket be nem töltött gyermekekre is, akiket szintén nem lehet büntetni, de szüleiken, illetve felügyelőiken keresztül nem maradhat el a felelősségre vonásuk. Ennek érdekében az illetékes közhatalóság feladatkörébe utalja azt, hogy a megérdevelt fenytés ne maradjon el.³³ Ebben az időszakban elfogadott álláspont volt, hogy az elme-gyógyintézetekbe³⁴ a gyógykezelésre szoruló és közveszélyes személyek vehetők fel. Magyarországon első alkalommal a tébolydai ügyről szóló *1876. évi XIV. törvénycikk* rendelkezik az említett feltételeknek megfelelő személyek elhelyezéséről. A jogszabály érdeme, hogy humanitárius elvek alapján, a büntetés teljes mellőzésével preventív közigazgatási intézkedésként jeleníti meg a kényszergyógykezelést. A szabályozás elveit illetően igen beszédes a következő regula: „az elmebeteggel szemben csak az okvetlenül jelentkező szükség estén alkalmazhatóak kényszerítő eszközök, melyek a veszély elmúltával megszüntetendők.”³⁵ Ugyanakkor az ön- és közveszélyesség fogalmát nem definiálja a jogszabály, helyette relatív értékelhetőséget biztosít, mely középpontjába nem a betegség súlyosságát állítja, hanem a

²⁸ SZÁSZ Béla: Az 1792-ik évi büntető törvényjavaslat törvényszéki orvosi szempontból, Pécs, 1936. 44. o.

²⁹ U.o. 345. o.

³⁰ Amennyiben a bűnösségi képességet kizárja.

³¹ FAYER László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye, MTA, Budapest, 1986. 73. §.

³² PAULER Ede: Büntetőjogtan. I. Kötet, Pest, 1872. 70. o.

³³ U.o. 80. o.

³⁴ Ide értve a közkórházakat, a klinikák zárt elmeosztályát és az elmebetegeket kezelő szanatóriumokat is.

³⁵ A közegészségügyi rendelkezésekről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk 17. §.

körülményeket és a környezetet. A tébolyda nem tartja feltétlenül szükségesnek³⁶ a gyógyítást, megelégszik az elmebetegek külvilágtól való elzárásának biztosításával, mellyel a társadalom védelmét szolgálta. Az intézmény igazgatóját óriási felelősséggel terhelte meg a szabályozás, amikor feladatkörébe utalta annak eldöntését, hogy a beteg intézetben tartását bírósági végzés nélkül, de értesítési kötelezettség mellett meghosszabbítsa. A jogi háttér további kidolgozását mozdította elő a Csemegi-kódex, mely szerint: nem számítható be a cselekvény annak, ki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elmetehetsége meg volt zavarva és emiatt akaratának szabad elhatározási képességével nem bírt.³⁷ A Csemegi-kódex tehát megkülönböztette az elmezavart és az öntudatlan állapotot, melyek azonban nem zárják ki egymást, továbbá általános formulaként határozza meg az értelmi tehetség hiányát, de nem sorolja fel taxatíván az egyes formáit. A szabályozás kitért arra is, hogy a 12-16 év közötti személyek, valamint életkortól függetlenül a siketnémák esetén vizsgálni kell a bűnösségi képesség kérdéseit. Továbbra is kizárta a jogszabály a 12. év alattiak büntethetőségét.³⁸ A végrehajtás-gyógyítás szempontjából ez a jogszabály nem ad útmutatást, de a kóros elmeállapot fogalmának büntetőjogba emelésével nagyban hozzájárult a későbbi szabályozás útjának kijelöléséhez.

³⁶ A szabályozás természetesen nem zárta ki, hogy a lehető mértékű javulást ne segítsék elő.

³⁷ Csemegi-kódex 76. §.

³⁸ U.o. 89. §.

A XIX. században bevezetett „büntetőzubbonny” azt jelentette, hogy széles, vastag vitorlavásznat vetettek át az engedetlen rabon, majd kötéllal tekerték körbe a testét, mellkasához szorítva és megbénítva ezzel karjait. Ez a furcsa ruházat érdekes és újszerű alternatívát jelentett a végrehajtó állománynak, akik eddig főként láncokkal dolgoztak. A 9 cm-es fémgallér azonban legalább olyan kegyetlenül dörzsölte a bőrt, mint a vas. Szinte megőrjítette viselőjét, különösen – mint ahogyan az történt az esetek többségében – ha állva a falhoz szíjazták. Néha napokat töltöttek így a büntetésben lévő rabok. Az 1850-es években egy 15 éves fiút az öngyilkosságba kergetett a kínzásnak ez a módja. A jelenlegi poenológiai tanulmányok szerint használata fokozatosan eltűnt a XX. század elejére, bár ennek ellentmond, hogy az általam vizsgált időszakban évente átlagosan 20-40 fővel szemben alkalmazták ezt az eszközt. Ezek az esetek a fegyelmi könyvek végébe voltak írva, külön a többitől, itt viszont órára pontosan vezették, hogy mettől-meddig volt a fogvatartottakon, és rövid leírást is adtak, hogy miért kellett ezt használniuk.

3.5. Kéz-, és lábbilincs, láncok

A történelem során a legtöbb rabot a többiekkel együtt tartották fogva, és különböző béklyókkal, valamint lábbilincsekkel láncolták meg őket. Ezek nemcsak hogy megakadályozták az esetleges szökést, de a fogvatartottakat megfosztották emberi méltóságuktól, s így megtörték ellenállásukat. Ezek az eszközök már önmagukban is szörnyű kínokat okoztak. Béklyókat és lábbilincseket még ma is használnak a világ különböző részein, de a nehéz, zörgő láncok ideje már lejárt. A béklyó („bilbo”) csuklós vaskarika, amit láncsal erősítettek a zárka padlójához, hogy a szabad mozgást korlátozzák. Nevét a spanyol Bilbao városról kapta – az angol büntetőrendszer hajlamosnak mutatkozott spanyol eredetűnek feltüntetni, pedig eredetileg tőlük származtatjuk az ötletet.

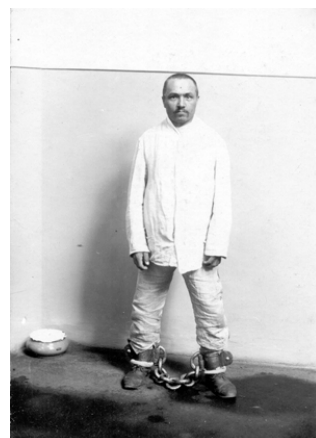
Hasonló a helyzet a „spanyol gallérral”, a csuklós, üreges, kb. 7,5 cm magas és 2,5 cm vastag vasból készült nyakpánttal is. A lakattal vagy szegeccsel felerősített eszköz 4,5 kg-ot nyomott, és súlyát a nyílásokba öntött ólommal tovább lehetett növelni. Kívülre éles vastüskéket erősítettek, hogy az elcsigázott rab pihenésképpen véletlenül se hajtsa le a fejét. A jamaicai rabszolgákra erősített gallérok az 1830-as években több mint 45 cm-es tüskék voltak, teljességgel lehetetlenné téve ezzel az alvást. Mary Blandyt, az apja megöléséért kivégzésére váró XVIII. századi gyilkosnőt vidáman teázgató, finom úriasszonyként ábrázolták a korabeli metszetek. Ha jobban megnézzük, ruhája alatt látható a mozgását korlátozó lábbilincs. Mivel

ezek állandóan dörzsölték a bőrt, nagy fájdalmat okozhattak. A nehéz vasláncok által okozott sebek pedig könnyen elfertőződtek a nem túl higiénikus börtönökben.

A polgárháborús Angliában az egyik szerencsétlen foglyot kegyetlenül megbüntette őre, miután az szökni próbált: Az őr vasra verette kezét és lábát, és nyolc héten át tartotta így. E kegyetlenség miatt gyenge lett és beteg, s betegségében nem fordulhatott senkihez, hogy segítsen neki szenvedésében, ezért három héten át saját ürülékében és vizeletében feküdt, és hosszú és sorvasztó betegség emésztette fel erejét, és szörnyű kínok között lelte halálát. Efféle módszerrel próbálták meg a börtönőrök féken tartani a potenciálisan veszélyes rabok csoportjait, s megfenyíteni az egyes embereket. Az együttműködésre hajlandó foglyot békén hagyták, a különösen problémásra viszont kétszer annyi teher nehezedett. A „vasra veretés” a cinikusabb fogházőrök számára azonban többet jelentett a fegyelmezés egyik módjánál: pluszpénzt hozott. Bizarrr módon a lábbilincsekre és béklyókra úgy tekintettek, mint „extrákra”. Az erőszakos és bomlasztó (vagy az őreik által annak kikiáltott) raboknak fizetniük kellett mind a láncok viselésének „privilegiumáért”, mind annak eltávolításáért.

3.5.1. Lábbilincs használata a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogházban

Lábbilincset elsősorban szökés megakadályozására használtak, illetve olyanoknál, akik már követtek el vagy kíséreltek meg szökést. Szinte minden esetben kézbilincssel együtt lett elrendelve. Számomra érdekes, hogy ez is a fegyelmi intézkedéseknél volt elrendelve (ami alapvetően az én értelmezésemben büntetés), holott ez gyakorlatilag egy megelőző intézkedés volt. Mégis, elvértve akadt, hogy a lábbilincset önmagában alkalmazták, viszont ilyenkor ez minden esetben határozatlan időre szólt.

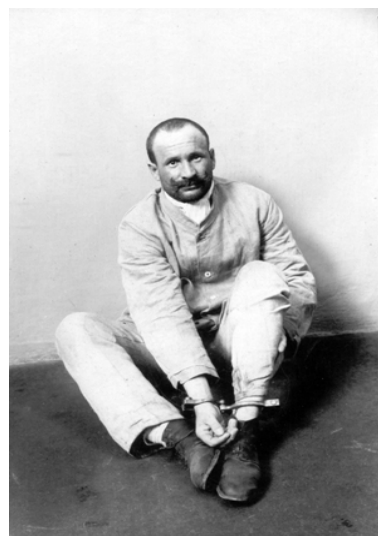
(forrás: www.origo.hu)

Valamint érdekes még, hogy a fogház gondnoka szóbeli utasítására a fegyelmi eljárás kikerülésével is fegyelmi intézkedést lehetett foganatosítani a fegyelmi könyvben leírtak szerint: „B. T. kir. Fogház gondnok úr szobeli utasítása alapján alkalmazva. Jegyzőkönyv nem volt felvéve.”³⁹ Ez az 1927. évi 2. fegyelmi intézkedés megjegyzése, ahol O. István fogvatartott adott év III.3-III.9-ig viselte ezen indoklás alapján a kéz-, és lábbilincset.

³⁹ Budapest Főváros Levéltár. VII.102. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház iratai. Foglyok nyilvántartásai. 1. kötetdoboz. Fegyelmi büntetések 1925-1936.

3.5.2. Kurtavas használata a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogházban

A kurtavas fenyítés maga azt jelenti, hogy az ellentétes kezét és lábát bilincselik össze, úgy ahogyan azt a jobb oldalt látható kép is mutatja. Álláspontom szerint ez az egyik legkegyetlenebb fegyelmi intézkedése a vizsgált korszaknak. Ebben a testhelyzetben az ember nemcsak, hogy elgémberedik, de általában meglehetősen rövid idő után görcsöt is kap a korabeli beszámolók szerint. A vizsgált korszakban az igazságügyi miniszter utasítása alapján a kurtavasat fegyházban naponként 6 órán át maximum 10 napig, börtönben 4 órán keresztül maximum egy hétig lehetett alkalmazni, és az általam vizsgált iratok alapján ezeket a szabályokat be is tartották többnyire. Egy-két helyen előfordult a pontatlan vezetése a fegyelmi könyvnek, és ha az itt szereplő adatokat tényként vizsgálom, akkor sajnos több esetben is előfordult, hogy 2-3 napnyi kurtavas büntetésre ítélték valakit. De valószínűsíthetőleg itt csak a hanyag adminisztrációról volt szó, ami viszont több helyen is megfigyelhető volt.

(forrás: www.origo.hu)

Vizsgáltam az előfordult, hogy kombinálták más büntetéssel, súlyosbításként. Például az 1937. évi 12. számú fegyelmi intézkedés során S.L. fiatalkorú fogvatartott 10 napon át másodnaponként 4 óra kurtavasat, valamint 3 héten át hetenként 24 óra sötétzárka büntetést kapott.⁴⁰ Ez a büntetési forma még a II. Világháború után is létezett, az első korlátozás 1947-ben jelent meg, azaz, hogy csak fegyencekkel és rabokkal szemben alkalmazhatták, valamint csak nappal és súlyos rendzavarás esetén.

3.6. Vallási intézkedések

Ez a büntetés Szent István törvényeiben még önálló büntetésként szerepelt, a vizsgált időszakban pedig a börtönök fenyítő eszközei közé tartozott. Szabály szerint a büntetés csak minden második napon, maximum 8 nap időtartamig, vagy pedig 4 naponta maximum 2 hétig történhetett, és ilyenkor a közös étkezések alkalmával az ezen fenyítésben részesülő

⁴⁰ Budapest Főváros Levéltár. VII.102. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház iratai. Foglyok nyilvántartásai. 1. kötetdoboz. Fegyelmi büntetések 1925-1936.

fogvatartottakat el kellett különíteni a többiektől.⁴¹ Álláspontom szerint a XX. század első felében már rég nem lett volna szabad ezt a fegyelmi intézkedési formát használni, az adott kor poenológiai tanulmányai és eredményei már rég meghaladták ezt az ókorból ránk maradt fegyelmezési módszert.

Itt hívnám fel a figyelmet egy érdekességre, amit a kutatásom során tapasztaltam. A vallási előírások és szokások ebben az időszakban igen erősen voltak jelen a büntetés-végrehajtásban, erre példa a címben szereplő fegyelmi fenytési forma is. Azonban nem csak negatív szerepe volt a vallásnak. Az általam vizsgált években, szinte minden esetben húsvét és karácsony idején vagy a királyi főügyész vagy pedig az intézet elnöke eltörölte a fegyelmi büntetéseket.

3.7. Pálcázás

Az 1860-as években megszüntették először a hadsereg keretein belül, majd 1869-től az állami fegyházakban is a testi fenytést. Sajnos 1920-ban újra törvényi felhatalmazás született erre⁴² a büntetési nemre, tehát a főbüntetések köre újra kibővült a botbüntetéssel. Felnőtt elítélteknek botütést, míg a fiatalokúaknak vessző általi végrehajtást írtak elő. „A botütések száma felnőttre tíznél, fiatalokúra ötnél kevesebb és huszonötnél több nem lehet. Ha a botbüntetés, tekintettel az elítélt egészségi állapotára, egészben vagy részben végre nem hajtható, helyébe az illető törvény korlátai között szabadságvesztésbüntetés lép. Egy-egy botütés helyébe három naptól egy hónapig terjedő szabadságvesztésbüntetés állapítható meg.”⁴³ Ez a jogszabály, mind külföldön, mind a hazai jogéletben is heves felháborodást keltett. Azonban végrehajtási szintre tudtommal nem került, az általam vizsgált iratokban ezzel a büntetéssel én sem találkoztam.

⁴¹ A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Szerk.: Dr. Megyery István. Budapest, Magyar Királyi Igazságügyminisztérium, 1905. 166. o.

⁴² 1920. évi CV. tc. az árdragító visszaélésekről, 1920. évi XXVI. tc. a vagyon, az erkölcsiség és a személyiség hatályosabb büntetőjogi védelméről.

⁴³ 1920. évi XXVI. tc. 2. §.

4. Összefoglaló

Dolgozatomban igyekeztem bemutatni a 2. Világháború között megtörtént fegyelmi fenyítések, azok jellegét, történetét, néhány helyen egy kis külföldi kitekintéssel egybekötve. Álláspontom szerint a magánzárka, vagy akár a magánzárka kemény fekhellyel büntetés nem minősül embertelennek, az adott kor bevett fegyelmi intézkedése volt, és általában az elkövetett cselekménnyel arányos súlyú. A sötétzárka viszont már azon a határon táncol, ami a fegyelmi intézkedés és a kínzás között van. Az én véleményem szerint pedig már kínzásnak minősül, mivel a fogvatartottak túlnyomó részénél fennállt a veszélye, hogy komoly mentális problémákat okoz, amik ráadásul a későbbiekben csak újabb problémákhoz vezettek. A láncok, a kurtavas intézménye és a botozás pedig egyértelműen a középkorból ránk ragadt vagy onnan feltámadó embertelen és kínzó fegyelmi intézkedések voltak, holott a poenologia tudománya, a humanitárius eszmék csírái ekkor már mind megjelentek, és épp ezek miatt érzem megalapozottnak és bizonyítottnak a dolgozatom címében is benne lévő „középkori fegyelmi büntetések” kifejezést. Ahogyan az 1929-ben született jelentés is fogalmaz: „A modern szabadságvesztés büntetés nem irányulhat csupán a megfélemlítés útján való represszióra... a kényszer alkalmazásánál is kötelező az emberséges bánásmód s a magyar büntető intézetekben a leggyakoribb fegyelmi büntetés nem a bilincs, melynek alkalmazása szorosan körülírt feltételekhez van kötve, nem is a kurtavas, mely csak a legsúlyosabb vétségekért s csupán kivételesen alkalmazható, hanem a kedvezmények elvonása...”⁴⁴ Ebben az időszakban már nem lett volna szabad nemcsak ezeket a fegyelmi intézkedéseket alkalmazni, de a botozást és a bőjtöt sem lett volna szabad visszahozni. Ehelyett a többi szankciót kellett volna differenciálva és egyéniesítve alkalmazni, ahogyan ez a jelentés is fogalmaz és amikkel adott esetben akár nagyobb hatást is elérhetett volna élni. Az 1955-ös Büntetés-végrehajtási Szabályzatnak, ami már mellőzött minden fizikai jellegű fenyítést, már sokkal korábban meg kellett volna születnie, ha nem is ugyanabban a formában, de annak szellemiségében.

⁴⁴ A magyar börtönügy. A szabadságvesztésbüntetések végrehajtása. Pallas Részvénytársaság nyomdájá, Budapest, 1929.

Bibliográfia

1. A magyar börtönügy. A szabadságvesztésbüntetések végrehajtása. Budapest, Pallas Részvénytársaság nyomdája, 1929.
2. A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Szerk.: Dr. Megyery István. Budapest, Magyar Királyi Igazságügyminisztérium, 1905.
3. Bödök Gergely: Vörös és fehér. Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919-1921. Kommentár, 2011/3.
4. Fayer László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye. Budapest, MTA, 1986.
5. Heinrich-Tamáská Péter: Élők házai. Rabok házai. Kis magyar börtöntörténelem. Kézirat, 2013.
6. Innes, Brian: A kínzás és kínvallatás története. Nagykanizsa, Canissa Kiadó, 1994.
7. Iványosi-Szabó Tibor (szerk): Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez. Kecskemét, 1985.
8. Kabódy Csaba - Lőrincz József - Mezey Barna: A büntetéstani elméleti és történeti alapja 1-2. ELTE AJTK, 2003.
9. Lőrincz József - Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. Budapest, BVOP, 1997.
10. Lőrincz József: Büntetőpolitika és börtönügy. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2009.
11. Mezey Barna: A középkori tömlőctől a modern büntetés-végrehajtási intézetekig. In: Jogtörténeti értekezések 22. Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből. Budapest, ELTE AJTK, 1998.
12. Mezey Barna: A magyar polgári börtönügy kezdetei. Osiris-Századvég Kiadó, 1995.
13. Mezey Barna: Régi idők tömlőcei. Büntetések, börtönök, bakók. Rubicon, 2010.
14. Mezey Barna: Új határok között. Bv. a két világháború közötti Magyarországon. In: Börtönügyi Szemle, 1995. 3. szám.
15. Pallo József: A gyógyító jellegű büntetőjogi intézkedések fogalmi és alkalmazási kérdései. Doktori értekezés. Miskolci Egyetem ÁJTK, 2009
16. Pataki István: Az ellenforradalom hadserege 1919-1921. Budapest, Zrínyi, 1973.
17. Pauler Ede: Büntetőjogtan. I. Kötet. Pest, 1872.
18. Prónay Pál: A határban a Halál kaszál ... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. Budapest, Kossuth Kiadó, 1963.

19. Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz. Budapest, Osiris Kiadó, 1999.
20. Ruzsonyi Péter: Konvenció (a kínzás ellen). In: Börtönügyi Szemle, 1993. 4. szám.
21. Shalev, Sharon: Sourcebook on Solitary Confinement. London, Mannheim Centre for Criminology, 2008.
22. Simkó Balázs – Végső István: A kiskunhalasi zsidók története 1938 és 1945 között. In: Randolph L. Braham (szerk.): Tanulmányok a holokausztról 3. Budapest, Ballasi, 2004.
23. Szász Béla: Az 1792-ik évi büntető törvényjavaslat törvényszéki orvosi szempontból, Pécs, 1936.
24. Szöllősy Oszkár: Magyarország büntetés-végrehajtási rendszerének áttekintése. In: Kivonat a büntető- és büntetés-végrehajtási ügyekkel foglalkozó dokumentumgyűjteményből. IV. (speciális) kötet. A Nemzetközi Büntető-, és Büntetés-végrehajtási Bizottság kiadványa, 1935.
25. Ujvári Péter (szerk.): Magyar Zsidó Lexikon. Budapest, 1929.
26. Vajna Károly: Hazai régi büntetések I-II. Budapest, Lőrintz János „Univers” könyvnyomdája, 1906-1907.
27. Vókó György: Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban. MTA Doktori értekezés, 2010.
28. Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialog Campus Könyvkiadó, 2004.
29. Zinner Tibor. Az ébredők fénykora 1919-1923. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

Levéltári források

1. Budapest Főváros Levéltár. VII.102. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház iratai. Foglyok nyilvántartásai.

Képek forrásai

Budai Polgár Online

www.budaipolgar.hu

Origo online hírportál

www.origo.hu